

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 264

Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler

(Sempozyum : 23-25 Mayıs 1997 • İskilip)

Yayına Hazırlayan
Yrd. Doç. Dr. Mevlüt Uyanık

ANKARA
1998

GİRİŞ BİLDİRİSİ

İskilip'in Tarihi Dokusu ve Çevresi Üzerine Bir Araştırma

Atilla ALPAY

ÖNSÖZ

İskilip ve Çevresi, Anadolu tarihi içerisinde antik çağlara kadar inen bir yerleşim bölgesi olma önemini taşır. Coğrafi konumu gereği ana yollardan ve ya tarihi güzergahlardan biraz içte kalması; İskilip kültüründe "Nev-i şahsına münhasır" özelliklerin gelişmesine sebep olmuş ve eski İskilip'ten günümüze bazı içtimai ve ilmi mesajların taşınması mecburiyeti hasıl olmuştur.

Yine İskilip yüzyıllar önce olduğu gibi bugün de bağları, bahçeleri, ormanları, akarsuları ve ikliminde yetişen maruf din ve ilim adamları ile küçük bir Anadolu kenti olarak hep baygı ile anılan gelmiştir.

"Araştırmamıza konu olan İskilip ilçesinin çeşitli noktalardan tanıtılmasının yanında; bu "çevrenin" büyük din ve bilim adamlarının yetişmesine olan tesirini; zaman içerisinde çevrenin hızlı tekamülünü ve günümüzde büyük boyutlara varan tarihi doku tahribini de ele almak istiyoruz. Aslında yurdumuzun birçok il ve ilçelerinde de görülen eski kültürel değerlerin ihmali ve zamanla tahribi; birçok ilmi malzemenin kaydedilmemiş olması; il ve ilçe tarihlerimize dair ciddi araştırmaların yapılmamış bulunması; milli kültürümüz açısından büyük bir kayıp teşkil etmektedir.

Bizde özet olarak hazırlayabildiğimiz bu çalışmamızla Müslüman Türk kültürü içindeki İskilip'in rolünü ve önemini anlatacak; nacizane bazı tesbitlere ve ehemmiyetli hususlara değineceğiz.

Saygılarımızla...

GİRİŞ

14 yıl önce tarihi İskilip evleri ve çevresi üzerinde yaptığımız ilk araştırmada, ilçenin dikkati çeken eski sivil mimari örneklerini fotoğraflamış; Çorum ve İstanbul'da birer fotoğraf sergisi açarak Türkiye Tarihi Evler Derneği'nin muhtelif sergilerine de katılmıştık. Yurdumuzun diğer il ve ilçelerinde, bu sergilerden daha önce ve sonra yaptığımız fotoğraf ve film çalışmalarımızda da gördüğümüz gibi bir "İskilip Tarihi Dokusu" bir "Safranbolu'dan"; bir "Sinop'tan" veya "İç Ege'de ki" farklı il ve ilçelerden çok daha ay-

rı özellikler taşımakta İç Anadolu insanının kültürünü yaşantısını ve bütün ictimai değerlerini aksettirmektedir.

Fakat bugün ülke çapında da görüldüğü gibi hızlı bir çarpık şehirleşmenin getirdiği dikey ve betonlaşmış tarz-ı mimari ile bu eski ve "bütün kültür dokusu" kaybolmuş yerine samimiyetten, zevkten, estetikten, nisbetlerden ve duygulardan mahrum yeni ve nahoş bir çevre meydana gelmiş; şirin ilçemiz İskilip'te bu bozulmadan yeterince nasibini almıştır.

Yine 14 yıl önce resimlerini çektiğimiz ve gözlemlediğimiz iki veya üç katlı eski İskilip evlerinin yerinde artık bugün yeni beton binalar yer almakta; o günlerde başlamış olan zamanın tahribi ile birlikte bu tarihi kent dokusunu koruma ve yaşatma projeleri de maalesef gerçekleştirilememiştir.

Son yıllarda bazı cami, çeşme ve türbelere dair başarılı onarımların yapılmış olması teselli verici görülmekle birlikte; yine de yeterli değildir. Bu itibarla araştırmacılarımıza, sanat, siyaset, edebiyat ve İslâm tarihi araştırmacılarına; özellikle böyle "ender konumdaki ilçelerin" tarihlerini yeniden yazmak konusunda bir mecburiyet düşmektedir.

Çalışmalarımıza yardımcı olmak maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ve bizleri teşvik eden Çorum İlahiyat Fakültesi'ne; İskilip Belediye Başkanı Mehmet Lokum ve Halkla İlişkiler Müdürü Sayın Şaban Balcı'ya; bizi evinde ağırlayan İskilipli dostlarımıza ve İskilip kültürünün yazılması ve toplanması konusunda yıllardır büyük çabalar sarfetmiş bulunan sayın Metin Kalyoncu'ya sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

1. İskilip Tarihine Kısa Bir Bakış

a) Eskiçağ'da İskilip

Eski çağda İskilip, "Paflagonya" adı verilen bir bölgenin ismi olarak M.Ö. 900-700'lerde anılmaya ve tanınmaya başladı, Homeros'un İlyada destanında ilk defa anılan ve eski Yunanca'da "Askilepiyon-Sağlık Tanrısı" ismiyle de antik çağda önemli bir yer olarak bilinen İskilip; ünlü gezginlerden Herodot ve Skymonos'unda ziyaret ettiği bir bölge olarak bilinir. Yine bu bölgenin eski haritalardaki sınırları kuzeyde Karadeniz, güneyde Aydos dağları, doğuda Kızılırmak ve batıda da Bartın çayı ile sınırlanmıştır⁽¹⁾.

Paflagonya'nın coğrafi alanında, Karadeniz'e dökülen akarsuları takip eden benzer ve başka antik yerleşme yerleri de bulunmaktadır.

Eski Yunan'dan Bizanslılar'a kadar uzanan tarihi dönem içerisinde büyük ticaret yollarının Karadeniz'e ulaşmak için Çorum ve havalisinden geçmesi; geçerken de dörtyol kavşağı olarak bilinen Sinop ile Alaca'nın arasın-

(1) A. Gökoğlu, Paphlagonia, Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi, Kastamonu, 1952, s. 9.

daki Boyabat ve İskilip'ten geçen önemli bir yol güzergahı üzerinde de bulunduğu sanılmaktadır.

Bizans İmparatoru Justinian döneminde Kızılırmak'ın batısında bulunan üç önemli şehirden birisi olduğu da eski çağ tarihçileri tarafından iddia edilen İskilip; Hititler öncesi dönemenden başlayan bu çizgide Frig'leri, Med'leri, Pers'leri, Büyük İskender'in egemenliğini, Roma ve Bizans'ı da tanımış ve bir zaman antik çağdaki son ismi olan "*Blocium*" ismiyle de anılmıştır.

Büyük gezgin Evliya Çelebi'ye göre de eski İskilip'in şimdi ilçedeki Bağözü mevkiinde bulunan bir derenin iki yakasında kurulu çok eski bir kasaba olduğu kaydedilmekte ve yakın zamanlara kadar çeşitli tesadüflerle bulunan arkeolojik buluntularda bunu doğrulamaktadır.

Eski Romalılar'dan Bizanslılar'a kadar gelen İslâmiyet öncesi dönem Selçuklular'ın Anadolu'ya yerleşmeleri ile son bulmuş ve böylece de İskilip adıyla anılan şirin ilçemiz; Müslümanlaşmış ve Türkleşmiştir.

b) Selçuklular Döneminde İskilip

Sultan Alparslan'ın 1071'deki Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya adım adım yerleşen ecdadımızın; Çorum, Tokat ve Osmançık Emir Danişmend Ahmet Gazi tarafından fethedilmiş ve müslüman Türk hakimiyetine girmiştir. Zamanla diğer Türk boyları da bu bölgeye yerleşerek bugünkü İskilipliler'in ataları olmuşlar ve çalışmamıza konu olan kültürü meydana getirmişlerdir.

Öte yandan bazı eserlerde İskilip'in Tatar beyleri idaresinde Osmanlı Dönemi'ne kadar bulunduğunu kaydetmekle birlikte 13. yüzyılın başlarında zayıflayan Anadolu Selçuklular'ın idaresinden çıkarak Moğollar'ın hakimiyetine geçmiş ve rivayete göre bir kısım tatar aşiretleri İskilip'e yerleşmişlerdir. Neticede İskilip her dönemde Türk milletine mensup çeşitli boyların yaşamış olduğu bir beldedir.

İskilip Halk Kütüphanesi'ndeki 1149 sayılı Tac-üt Tevarih isimli el yazmasının 152. sayfasında Selçuklular'ın Anadolu'da ki yönetimlerinin son bulmasıyla İskilip Osmanlı idaresine geçmiş Ankara, Yozgat, Çankırı ve Kastamonu bölgeleri için Çorum ve İskilip'te Anadolu'ya ilk gelen Türkmenler'ce yurt ve mekan edinilmiştir.

Bölgelerde kalan gayri müslüm yerli halkın bir kısmı bu suretle yerlerini bırakarak Batı Anadolu'ya çekilmiş kalanlarda kaydadeğer bir siyasi ve kültürel varlık gösterememişlerdir. Bu sebeplerle İskilip'te Anadolu Selçuklular'ı döneminden kalma eserlere rastlanamamakta buna bir diğer sebepte henüz yerleşik şehirleşmeye geçilememiş olması düşünülmektedir⁽²⁾.

(2) Figen İlter, Prof.Dr.; *Bir Anadolu Kenti İskilip*, 1992, s. 2-3.

c) Osmanlılar'da İskilip

1390 yılı sonlarında Yıldırım Beyaz Han tarafından Anadolu'da Kadı Burhanettin Beyliği'nin bir tehlike haline gelmesi, bir Anadolu hareketine girişilmeye sebep olmuş 1391'de alınan Kastamonu ile birlikte Çandarogulları Beyliği'nin bölgedeki hakimiyetine son verilmiştir. Osmancık ve Amasya'nın Osmanlı himayesine katılmasından sonra Kırkdilim'de yapılan bir çatışmada Şehzade Ertuğrul şehid düşmüş ve Osmanlılar yetişmiştir. Savaş sonrasında Kadı Burhaneddin'in Moğollar'a Ankara, Kalecik, Sivrihisar ve İskilip'i yağma ettirmesinden sonra toparlanan Osmanlı kuvvetleri bu isyankar beyliğin hükümranlılığına son vermiş; Kastamonu, Osmancık, Çorum, Amasya ve İskilip'te tamamen Osmanlı'ya bağlanmışlardır⁽³⁾.

d) Bugünkü İskilip

1395'ten sonra bir süre huzurun tesis edildiği İskilip ve havalisi, Yıldırım Bayezid Han ile Timur'un yaptığı 1402 Ankara Savaşı'nda Osmanlılar'ın yenilmesinden sonra Anadolu'da bozulan siyasi düzenden etkilenmiş ve bazı Tatar beylerinin Timur orduları tarafına geçmesinden sonra Yıldırım Beyazıt Han'ın oğullarından Mehmet Çelebi'nin "eski düzeni" kurma çabaları küçüklü büyüklü birçok muharebenin de bu bölgede cereyan etmesine sebep teşkil etmiştir. Nihayet kesinleşen Osmanlı zaferlerinden sonra yapılan bazı yasal düzenlemelerle Timur ordularına destek verdikleri gerekçesiyle bazı Tatar beyleri ve aşiret mensuplarının Rumeli'ye nakledilmek suretiyle mecburi tehcire tabi tutuldukları rivayet edilmekte; Filibe'nin batısında bulunan Koniş bölgesindeki Tatar'larla mübadele edildiği sanılmaktadır. (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt: 3, Sayfa 241-Cilt: 2, Sayfa 188 ve Tacüt Tevarih'ten)

1890 yılında Amasya Sancağı'na bağlanan İskilip kısa bir süre sonra Yozgat ve Ankara sancağına, daha sonra da Osmancık, Sungurlu ile birlikte Çorum'a bağlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise Çorum iline bağlı bir ilçe olarak günümüze kadar gelmiştir. (Resim:1)

e) Seyahatnamelerde İskilip

Tarih boyunca çeşitli memleketleri gezen ünlü seyyahlar ve araştırmacılar notlarına İskilip ve çevresini de konu etmiş ve gezip gördükleri dönem hakkında önemli bilgileri günümüze taşımışlardır. Özellikle Osmanlılar döneminde bir ilim beldesi olarak Anadolu'ya şöhret salan İskilip'e uğrayan Evliya Çelebi ise 17. yüzyıl ortalarında ilçeye uğramış "Buradan kuzeye gi-

(3) Metin Kalyoncu, Tarihten Günümüze İskilip, 1996, s. 3.

derek İskilip kalesine geldik. Kale Selçuklu Sultanı Alaüddin'in fethidir. Sonra 817 (414) senesinde Türk şehirlerinin elinden, Çelebi Sultan Mehmet Han zabdetmiştir. Çünkü bu havali eşkiyası bilinen Timur vakasında hep isyan edip Timur tarafına katılmışlar ve sonra nice memleketleri ve kaleleri zaptetmişlerse de Çelebi Sultan Mehmet Han hepsini zaptetmiştir. Sonra (Kanuni) Süleyman Han'ın yazması (emri, fermanı) üzerine Sivas eyaletinde ve Çorum toprağında İstanbul'daki şeyhülislamlara ulaşır (bağlanır). 150 akçelik şerif kazadır. Sipahi Kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, şehir subaşı, şehir kethüdâsı vardır.

İskilip Kalesi, göğe ulaşmış bir yüksek dağın tepesinde burç dışları taşlı, taş ile bina edilmiş altı yüzlü bir kaledir. Varoşu bir dereli, bağlı bahçeli yerde vaki olmuş olup mamur evlerle süslü fakat evler o kadar geniş değildir. Uleması gayet çok olmakla her camiinde medrese müderrisleri ve talebeden musannifleri vardır. Burası zevk ve hava madeni olmayıp ilim ve himil madevidir. Olgun, necip çocukları, 300 kadar hafızı ve kırk kadar ebced okuyan (çocuk mektebi) vardır. Çarşısı bedestanı çoktur. Çarşılarında diğer şehir çarşıları gibi süslü ve muntazam değildir. Türk şehri isede halkı umumiyetle çekingendir. Hatta Murtaza Paşa efendimizi kondurmamak istedilerse de Paşa reyasına rağmen üç gün kalarak parasız yeyip içti, kondu göçtü" diye bahsetmektedir⁽⁴⁾.

Yine Avrupalı seyyahlardan W.F. Ainsworth'da gelip bir müddet kaldığı İskilip hakkında ve daha sonra 1842'de yayınladığı notlarına şu bilgileri düşmüştür...

"İskilip tepelerinin eteklerine varana kadar bataklık ve çayırılık bir arazide yol aldık. Buradan bayırları bağlarla kaplı küçük bir vadiye girdik. Kıvrılarak uzayan bir yoldan insanların oturduğunu kanıtlayan bakımlı ağaçların, fundalıkların, zengin bahçelerin bulunduğu bir yere geldiğimizde bir kent ve bir kale karşımıza dikildi. Kale çıplak görünümlü bir kaya üzerine kurulmuştu. Önünde koni biçiminde düz ve kaygan yüzeyli dik bir tepe bulunuyordu. Aşağıda sayısız minare ve vadinin derinliklerinden tepelerin yamaçlarına kadar varan ekler, kalenin çevresinde göz alabildiğine uzanmaktaydı... Çağımızda daha önce Blucium adıyla anılan eski İskilip kentini görmeye gelen ilk Avrupalılar olduğumuzu belirtmekle sanırım yanılıya düşmüyorum. Hristiyan halk, kentte ticaret yapabiliyor ve kervansarayda kalabiliyorlardı. Fakat hiçbirisine kentte oturmak için karılarını ve çocuklarını getirme izni vermiyordu⁽⁵⁾."

Daha sonra 1849 yılında bölgeye gelen Fransız Seyyahı V. Cuinet, Paris'te 1894 yılında basılan "La Turquie D'Asie" isimli kitabının 479. sayfasın-

(4) Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. 3, s. 41.

(5) W.F. Ainsworth, Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Cheldea and Armenia, London, 1842, s. 103-105.

da İskilip'i anlatırken; "Şehrin genel nüfusu 43.442 kişidir. Kent içinde 48 Ortadoks ve 10.563 müslüman yaşamaktadır. Şehirde 108 camii, 6 tekke, 6 medrese, 1 belediye sarayı, 5 kütüphane, 1 pazar yeri, 510 dükkân, 2 han, 4 hamam, 18 çeşme, 3 fiskiye, 18 tabakhane, 63 un değirmeni, 6 fırın, 10 kahve, 1.770 ev, 1 mahkeme, 1 vergi dairesi, 1 postahane ve telgraf istasyonu bulunmaktadır" diye kaydederek şöyle devam etmiştir:

"Ertesi gün gözlemlerimize başladık. Şehirde iki katlı kremit çatılı 1.500 ev olduğunu tesbit ettik. Minareleri çoktu. İyi ve geniş Han'lar vardı, kalenin eteğinde bazı özel bahçelerde ve bağlarda etkileyici ve güzel olan birkaç mağara ve mezar kalıntısı gördük. Bunlardan özellikle ikisi çok uyumlu sütun nisbetleriyle fakat belirsiz düzenleriyle ilgimizi çekti. Üzerlerindeki yontma taş süslemelerinin birçok yeri kırılmıştı. Bu kabartmaların birinde birbirine uzanmış iki melek tasfirinin ellerinde bir kupa ile bir defne dalı bulunuyordu.

Kale düzensiz bir biçim göstermekte, çok bozulmuş yer yer yıkılmış eski, bir yapıydı. Köşelerinde bazı kule kalıntıları hala görülebiliyor. Kapısı ve duvarlarında 40 yıl öncesine kadar giden onarım izine rastladık, kalenin içinde 30 kadar ev var. Bazılarını incelemek isterken kadınların olumsuz tepkisiyle karşılaştık, belkide orasını büyük bir harem olarak kabul ediyorlardı.

Ünlü tarihçi ve gezgin Strabon'da, Blucium kalesinden sonuncu Paflagonya kralı Deistarus'un bir krallık kalesi olarak söz eder. Çevredeki arazinin sert yapısı ve konik biçimlere yol açan volkanik özelliği aynı zamanda toprağını verimini artırıyordu⁽⁶⁾."

1842 yılında Londra'da basılan ve sayfa 103-105'de anlatılan İskilip'le alakalı tesbit ve inceleme notlarının bulunduğu bu metne katılmakla birlikte İngiliz Seyyah'ı W.F. Ainsworth'un "Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia" isimli eserinin "Ön Asya, Mezopotamya, Kaldea ve Ermenistan'a dair seyahatler ve araştırmalar" isimli başlığına katılmıyoruz. Yine Avrupalı gezginlerden Fransız Saint Martin ise 1892'de Paris'de neşredilen "Description Historique et Geographique de L'Asie Mineure" adlı eserine İskilip'i de alarak ilçenin coğrafi durumundan şöyle bahseder⁽⁷⁾.

"Vezirköprüden güneybatıya doğru ilerledikçe Osmancık ve Çorum görülür. Kızılırmak bu ikinci şehir yükseltisinde aşularak Ankara'ya doğru yönelir. Ankara yönünde yükselen vadide doğu Galata'nın az tanınan bir kaç yerleşmesine gelinir. Bunlar İskilip, Baiad (Bayat), Kiangara (Çankırı) ve Galadjik (Kalejik)dir.

Karadeniz'den yaklaştıkça da farklı uzaklık ve yükselti üzerinde farklı yerleşim yerleri görülür. Çorum, İskilip ve Çankırı bu yükselti üzerinde ve nehrin iki yanında yer alır. Yaklaşık 700 metre yüksekliktedirler.

(6) V. Cuinet, La Turquie D. Asie, Tome IV, Paris 1894, s. 479.

(7) M.V. De Saint Martin, Description Historique et Geographique de L'Asie Mineure, Paris, 1892, c. 2, s. 310.

İskilip Çorum'un batısında ve bir gün uzaklıktadır. Üzerinde şato olan bir kalesi vardır. İbni Suud burada doğmuştur. Orada bir camii ve okula ait temeller vardır. Kızılırmak bu kaleyle Çorum arasından geçer.”

2. Bazı İsimler ve Günümüzdeki İskilip'liler⁽⁸⁾

Çalışmamızın bu bölümüne din ve devlet büyükleri listesinin ve değerlendirmesinin haricinde kalan; bir kısmı geçtiğimiz yıllarda vefat etmiş; bir kısmı halen hayatta bulunan İskilib'e ve yurdumuza hizmetleri geçmiş bazı insanlardan bahsetmek ve kısa biyografilerini de sunmak istiyoruz.

Hamdi Efendi (1364-1939)

Divan Şairi

İskilip Ulaştepe mahallesinden Serbestzade Hasan Efendi'nin oğludur. İlkokulu ve Rüştîye'yi İskilip'de okuduktan sonra Kastamonu Medreselerinde öğrenimini sürdürmüştür. Yine Kastamonu'daki Balıklı Hafız Ahmed Mahir Efendi'den icazet aldıktan sonra uzun bir süre tefsir ve Edebiyatla meşgul olmuş; Arapça, Farsça ve Fransızca dillerine de vakıf olmuştur.

Manastır olduktan sonra İstanbul'da Süleymaniye ve Fatih Medreselerinde tefsir okutmuş ve Milli Mücadele yıllarında tekrar memuriyete dönmüştür. Ganaim-i Harbiye (Harp Ganimetleri) komisyonu başkanlığı görevinde bir müddet çalıştıktan sonra yine Konya'da Tasfiye Komisyonu başkanlığı da yapmış; daha sonra da tekrar İskilip'e dönerek bir müddet sonra da vefat etmiştir.

Görevi icabı uzun yıllar seyahat eden ve ülkenin dört bir yanını gezip dolaşmış bulunan Şair Hamdi Efendi'nin şiir'in yanısıra edebiyat, fıkıh ve felsefe ile de meşgul olduğu bilinmektedir.

Özellikle Aruz vezni ile Divan Şiiri tarzında eserler veren Şair Hamdi Efendi; Didaktik Şiirlerinde Felsefi; gazellerinde Aşk ve sevgi'yi konu alarak işlemiş ve değişik alanlarda ondört eser meydana getirmiştir.

Eserleri

Divan-ı Hamdi,

Tefsir-i Kadı Beyzavi Tercümesi,

Diplomasiden Hikmet Siyasiyesi,

Hicivname.

(8) Metin Kalyoncu, *Tarihten Günümüze İskilip*, 1996. İskilip, s. 49-50.

İffet Efendi

Divan Şairi

İskilip'de doğmuş; Molla Şeyh oğullarından Mustafa Efendi'nin oğludur. Asıl adı Mehmet Emin olan İffet Efendi öğrenimini İskilip'de yaptıktan sonra Cafer Ağa Camii'nin kayyumluğuna tayin edildi ve fes kalıpcılığı zanaatını meslek edindi.

Hayatı boyunca İskilip'den pek bir yere ayrılmayan İffet Efendi hayatı boyunca çeşitli dergahlardan ve alimlerden istifade ettikten sonra Bektaşî Dergahına intisab eyledikten sonra 1864'de İskilip'de vefat etti.

Önceleri Münacaat, naat ve gazel tarzı ile yazmaya başlayan İffet Efendi, daha sonra Erzurum'lu Emrah ve onun Çırağı Nuri'nin tarzını benimsemiş ve halk şiiri tarzında "Divan-ı Hikmet" adında yazma bir divan bırakmış bulunmaktadır.

Rifat Rami Arıncı

İskilip'de doğan Rami Arıncı ilköğreniminden sonra Ankara Muallim Mektebi'ne kaydoldu. Birinci Dünya savaşının başlaması ile askere alınan Arıncı; 1916 yılında Irak cephesine gönderildi. İngilizlere karşı çarpışırken birliği bile birlikte esir alındıktan sonra diğer Türk esirlerle birlikte Hindistan'daki esir kampına nakledildi. Savaşın sonuna kadar kampta kalarak esaret hayatı yaşayan Rifat Sami Arıncı savaş bitince 1920'de İstanbul'a döndü.

İlk TBMM'nin açılışına kadar milli mücadele'de de çeşitli yararlılıklar göstermesinden dolayı kendisine İstiklal Madalyası verildi.

Cumhuriyet döneminde de öğretmenlik ve okul müdürlüklerinde bulundu ve Çorum'lu edebiyatçılar üzerinde araştırmalar yaptı ve derlemelerde bulundu.

1934 yılında Çorum gazetesinde yayınlanan yazıları ile birlikte Halkevi kültür ve edebiyat çalışmalarına katılarak Çorum dergisinde İl'in jeolojik yapısı ve coğrafyası üzerinde ilmi makaleler yazdı.

1949 yılında İktisat Vekaleti bünyesinden emekli olduktan sonra Ankara'ya yerleşen Rifat Rami Arıncı'nın tutsaklık günlerinde yazdığı şiirlerinden başka siyasi ve iktisadi konularda da yüzlerce makalesi bulunmakta ve bunlar da zamanın gazete ve dergilerinde yayınlanmış bulunmaktadır.

Hayatının sonuna kadar şiirle olan ilgisini devam ettiren Arıncı'nın vatanperverlik, memleket sevgisi ve hasreti, sosyal ve siyasi çarpıklıkları hicvettiği ve gençliğe seslendiği; aşağıda isimleri zikredilen şiir kitapları bulunmaktadır.

Eserleri

Ülküç,

Ya Demokrasi, Ya ölüm,

Kıbrıs Destanı,

Avize.

Süreyya Serbest (1917-....)

İskilip'de doğan Süreyya Serbest Efendi Şair Serbestzade Ahmet Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Çorum'da Liseyi ve Hukuk Fakültesi'ni İstanbul'da bitirdi.

1939'da Amasya'ya devlet memuru olarak atandı ve çeşitli ilçelerde kaymakamlık yaptı ve 1960 yılında Diyarbakır Vali muavini oldu. Son olarak denizcilik Bankası teftiş kurulu üyeliğinden emekliye ayrılan Serbest'in "Es-İc Bahçe" adıyla 1972'de yayınlanmış bir şiir kitabı bulunmaktadır.

İsmet İlter (1923-....)

İskilip Ulaştepe mahallesinde doğan İsmet İlter; 1948 yılında Yıldız Teknik Okulu Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji ve Sanat tarihi bölümünü de bitirdi.

Daha sonra Karayolları genel Müdürlüğü bünyesinde mühendis olarak işe başlayan İsmet İlter; 118 köprü'nün restorasyonunu gerçekleştirdikten sonra 1972-1983 yılında da Anıtlar Yüksek Kurulu üyeliğine seçildi.

Bu tezin hazırlanmasında referans aldığımız eserin yazarı Prof.Dr. Füngen İlter Hanımla evli olan İsmet İlter'in mesleki dalda birçok eseri bulunmakta ve İlter halen ve çeşitli kurum ve kuruluşlarda da (İcamos, Uluslararası Sit'ler ve Anıtlar Konseyi Türk Milli Komitesi, Türk Dil Kurumu-1983'e kadar; Türkiye Karayolları Vakfı; Dil Derneği vb.) asil ve şeref üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Prof.Dr. Abdülhalik Çay (1945-....)

23 Aralık 1945 yılında İskilip'de doğan Abdülhalik Çay, ilçedeki ilk ve orta öğretiminden sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü bitirdi.

Meslek hayatının ilk yıllarında İskilip Lisesinde tarih öğretmeni olarak görev alan Çay; 1972 yılında Ortaköy Eğitim Enstitüsüne atandı.

Daha sonra Ankara Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümüne öğretim görevlisi olarak geçen Abdülhalik Çay; 1980 yılında da Milli Güvenlik Konseyi'ne Tarih danışmanlığı yaptı.

Halen Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'nü başarıyla yürüten Çay; Fransızca, Farsça ve Çin'ce bilmekte ve Tarih konusunda yurt ve yurtdışında gerçekleştirdiği bir çok çalışmaları ve araştırmalarıyla tanınmaktadır.

Eserleri

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketleri,

Hidrellez (Kültür ve Bahar Bayramı),

Hive Hanlığı ve Türkmenistandaki Rus Yayılması,

II. Kılıçarslan,

Türk Ergenekon Bayramı, Kıbrıs'ta Kanlı Noel,

Yaşayan Diğer İskilip'li Bilim Adamları

Günümüzde aslen İskilip'li olup ülkemizin çeşitli yerlerindeki kurum ve kuruluşlarda görev yapan ve eserler veren bilim adamları da bulunmakta ve bir çoğunun biyografisi bu çalışmamızın konusu gereği tezimize dahil edilmemiştir.

Toplu bir liste olarak sunmak istediğimiz isimler aşağıda takdim edilmektedir.

Prof.Dr. Fügen İlter (Ankara Üniversitesi, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Öğretim Üyesi)

Prof.Dr. Nuri Kale (Gazi Üniversitesi, Çocuk Hastalıkları ve Cerrahisi Uzmanı)

Prof.Dr. Erdoğan İnal (Gazi üniversitesi, Tıp Fakültesi KBB Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)

Prof.Dr. Kaplan Arıcı (Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)

Prof.Dr. Mücteba Uğur (Ankara Üniversitesi, Hadis Kürsüsü, Öğretim Üyesi)

Prof.Dr. Ahmet Gökçe (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Maden Fakültesi Öğretim Üyesi)

Doç.Dr. Turan Arıcan (Ankara Üniversitesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)

Dr. Naci Bostancı (Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi)

Prof.Dr. Şeref Yazgan (İstanbul Üniversitesi)

Yard.Doç.Dr. İrfan Çağlar (Gazi Üniversitesi, Çorum Meslek Yüksek Okulu Müdürü)

Yard.Doç.Dr. Muammer Göçmen (Isparta S. Demirel Üniversitesi, Öğretim Üyesi)

İsmail Beşikçi Araştırmacı Yazar.

3. İskilip Tarihi Çevresi

a) Antik Kalıntılar

İskilip ilçesinin gerek paleontolojik (fosil bilimi) gerekse de jeolojik (yerbilimi) yapısı tipik orta Anadolu morfolojisi arz etmekle birlikte geçtiğimiz yıllarda bulunduğu rivayet edilen bir "dinozor iskeleti" ile yeniden gündeme gelmiştir.

Eski jeolojik dönemlerden neozoik çağda cereyan eden yer kabuğu hareketleri neticesi ekonomik değerlere pek fazla olmayan çeşitli yeraltı zenginlikleri oluşmuştur. Linyit kömürü, aspest, alçı ve kireç taşı, kurşun ve tuz gibi yeraltı zenginliklerinden bazıları günümüzde önem kazandı hale getirilmeye çalışılmaktadır. Eski paflogonya kıtasının ve antik medeniyetlerin kalıntılarından bir kaç kaya mezarı haricinde günümüze ulaşan kada değer bir eser bulunmamıştır. İlçe merkezindeki kalenin güney eteklerinde ikisi düzgünbirisini gelişigüzel oyulmuş üç mağarada da arkeolojik kayıtlara geçecek bir mesaj yoktur. Birinci kaya mezarı İskilipkalesinin güney yamacındaki diğer iki kaya mezarının 100 metre doğusunda yer alır. Tek odalı olarak kayalıkta 3 metre yüksekliğe oyulan 2 sütunlu bir ön cepheye sahip mezarın kolonları 2.60 metre eyvanı 3 metre ve mezarı odası da 4.75 x 1.40 ölçülerindedir. Küçük bir kapı aralığıyla girilen odanın tam karşısında 2 metre uzunluğunda bir ölü sediri yer alır. Sol tarafında ikinci bir sedir daha bulunan kaya mezarının dış cephesinde yukarıya doğru daralan iki sütun sütunların üzerinde de yere çömelmiş üç boğa başı figürü ve bir üçgen alınlıktan oluşur. Çıplak ve kanatlı iki eros figürünün de yer aldığı portalde bir kabartmanın elinde bir bağ görülmektedir. İkinci kaya mezarı 1 nolu mezarın 100 metre batısında 3 nolu kaya mezarının 2 metre üzerinde yer alan tek odalı bir mezardır. İki sütuna sahip olup kolonların yüksekliği 2.70 metredir. Eyvanın üzerinde düz bir alınlık yer alır. Alınlığın uçları 0.37 metre ve 0.44 metredir. Yine küçük bir kapıdan (0.80 m x 0.80 m) mezar odasına girilir. Odanın iç sol tarafında masif kaya blokundan yontulmuş bir ölü sediri vardır. İkinci ölü sedirinin de bulunduğu (2.90 m x 0.90 m x 0.70 m'dir)

3 nolu kaya mezarı ise ikinci mezarın 2 metre altında yer alır. Cephe ve sütunları yoktur. Sadece üzerinde bir üçgen alınlık yer almakta ve içinde ölü sediri bulunmamaktadır.

Arkeoloji tarihinde paflogonya bölgesindeki tipik ve sayılı örneklerden sayılan bu kaya mezarlarının bir benzeri Çorum Eskişehir köyünde de bulunmakla birlikte havalimizde başka bir benzerine rastlanmamaktadır. Bu

mezarların Firigya uygarlığından günümüze ulaştığı tesbit edilmiş olup iskilip ve havalisinde arkeolojik kıymete haiz başka bir kalıntıya da rastlanmamıştır. (Bkz: Resim 4)

b) İskilip Kalesi⁽⁹⁾

Topoğrafik bir oluşum olarak etrafı yüksek dağlarla çevrili İskilip ilçesinin ortasında yer alır. 100 metre yüksekliğinde ve 3 tarafı yalçın kayalıklarla çevrilidir. Yapılışı eski çağlara kadar uzanmakta; askeri amaçlı bir savunma kalesi olduğu anlaşılmaktadır. Eski kentlerin tepeler üzerinde kurulmasının gerektiği yüzyıllarda İskilip kalesi sarp kayalıklar ve uçurumla çevrili bir tepe üzerinde olduğu için en uygun olanlardan sayılabilir. Kalın duvarlara ve burçlara sahiptir. Halkın büyük bir kesiminin kale dışında yaşadığı ve saldırı anında kaleye sığındığı düşünülürse bin yıldan çok fazla bir geçmişe sahip olduğuda anlaşılabılır.

Hititlere kadar uzanan Bizans ve Osmanlılar döneminde de çeşitli onarımlar geçirerek günümüze kadar ulaşan İskilip kalesi; eski kentin çekirdeği durumundadır. Kaleye yalnız kuzey batı kısmından girilir. Doğu tarafında aşağıya doğru bir merdiveni vardır ancak zamanla bunun yıkıldığını ve günümüze ulaşamadığını öğreniyoruz. Birisi Ulucami yönünde öteki ise doğuda tabakhane mahallesine açılan iki yeraltı yolunun da bulunduğu kalenin güneye bakan bir de kapısı bulunmaktadır.

İçerisinde zindanı ve muhtelif mekanları bulunan kalenin bu gün yalnız etrafındaki surları ve burçları bulunmakta ve geçtiğimiz yıllardaki son onarımın başarılı olması sebebiyle de iyi bir durumda sayılmaktadır. (Bkz: Resim 2)

c) Mescid ve Camiler

1996 yılı tesbitlerine göre İskilip'te 34 cami ve mescid bulunmaktadır. Bu camilerden yalnızca Şeyh Yavsi Hz. Camii 15. yy. Tabakhane camileri 16. yy. ve diğerlerinin yapım yılları 18, 19, 20. yy.'lardır.

Şeyh Yavsi Hz. haricindekilerin hemen hepsi taş temeller üzerine oturan kerpiç duvarlı üzeri kiremitle kaplı kırma çatılı ve tek minareli yapılarıdır. Yine hemen hepsinde planlarının ana hacmi tek üniteli olup son cemaat yerleride bulunmaktadır. Yine bazılarının üst katlarında kadınlar mafhili ve buna bağlı bazı localarda yapılmıştır.

İç mekan düzenlemesinin vazgeçilmez malzemesi tamamıyla ahşaptır. Yalnız bazılarında (aşağı taşlı, büyük taş, tabakhane, yedi koparan, ulu cami) üstten kırma çatılı içerden de kubbeli bir hacimle örtülüdür. Yalnız Şeyh

(9) Fügen İlter, Prof.Dr. Bir Anadolu Kenti "İskilip", TTK Yayınları, 1992, s. 5-9, 67.

Yavsi camisi ile son yıllarda yapılan camiler kubbeli olup üzerlerinde ikinci bir kırma çatı örtüsü bulunmamaktadır.

İlçe sınırları içerisindeki birçok cami ve mescidin gerek sanat tarihi gerekse de teknik olarak incelenmesini bu tezimizin konusu dışında bırakmakla birlikte yalnızca Şeyh Yavzi Hz. (15. yy.) camisini ayrıntılı bir şekilde tanıtmak istiyoruz. (Bkz: Resim 3)

Şeyh Yavsi Hz. Camii⁽¹⁰⁾

İskilipli din ve devlet büyüklerinden ve Kanuni dönemi şeyhülislamlarından Ebussud Efendi Hz.nin babası olan Şeyh Yavsi Hz. adına yaptırmış olduğu bu camii; ilçenin meydan mahallesinde bulunan en eski camisidir.

Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 15-16. yy. arası olduğu tahmin edilmektedir. Önceleri yalnız camii planında yapılan ibadethane daha sonra vefat eden Şeyh Yavsi Hz.nin türbesi ile de birleştirilmiştir. Ters "T" planındaki ilçedeki tek örnektir. İnşaat malzemesi olarak, moloz taş ve pişmiş tuğla mullanılmıştır. Son cemaat mahalli sonradan ahşapla kapatılarak kübik bir kütle görünümü verilmiş olup, tek kubbelidir ve kubbe üzeri kurşunla kaplanmıştır. Caminin içine ahşaptan kemerli bir yapıyla girilir. İlk kubbeli hacmin sağında eş büyüklükte ikinci bir kubbeli hacim daha vardır. Sonradan camiye eklenen Şeyh Yavsi Hz.leri türbesinde birbirine açılan iki kare hacimden oluşmakta ve bu türbe de kubbeyle örtülmektedir.

d) Çeşmeler⁽¹¹⁾

İskilip çeşmeleri önceleri cami civarlarında veya önemli meydanlarda yer alır ve çoğunlukla "Hacı Ali Suyu" ismi verilen bir su kaynağı ile beslenirdi. Bundan başka "Yivlik suyu" adlı verilen başka bir su kaynağı daha mevcuttur. İskilip kültüründe çeşmeler eskiden hayvanların sulandığı, ekinlerin ve çamaşırların yıkandığı ve temizlik işlerinin yapıldığı birer kent ögesi iken daha sonra evlere, kurulan düzenli su şebekeleriyle çeşitli kaynaklardan dağılım yapılmış; ve bu çeşmelerinde önemi artık kaybolmuştur. Önemli İskilip çeşmeleri Kayakoparan, Sıtma Pınarı, Şeyh Yavsi, Aşağı taslı, Yukarı taslı, Yivlik çeşmesi ve Müftü Çeşmesi gibi isimlerle anılmakta ve bunların büyük bir kısmında tarihi formlarını kaybederek değişik onarımlar neticesi tanınmaz hale gelmiş bulunmaktadır. Çorum'da da olduğu gibi İskilip çeşmeleri de kesme masif taş bloklardan inşa edilen, masif mermer oyma yalakları bulunan kırma çatı ve geniş ahşap saçaklarla mücehhez ve eski kent dokusunun motifleri olarak bilinmekteydi. Yine bugün büyük bir kısmında şehir şebekesi bağlanmış çeşmelerin sanat tarihi değeri pek kalmamışsa da yinede zikredilmeye değer oldukları kanaatindeyiz.

(10) Fügen İlder, Prof.Dr.; *Bir Anadolu Kenti İskilip*, TTK Yayınları, 1992, s. 39-43.

(11) Metin Kalyoncu, *Tarihten Günümüze İskilip*, 1996, s. 62.

Bu çeşmelerden en eskisi 1813 tarihli Alibey çeşmesi olup Yenicami mahallesi Alibey sokağındadır. Kesme taşdan mamüldür, saçak ve çatısı bulunmamaktadır. Alın taşı ve kitabenin bulunduğu orta taş pano iki yanda profilli taş kolonlar arasında yer alır. Kitabesi mermerden ve tek muslukludur.

Kayda değer ikinci bir çeşme olan Mutaflar Çeşmesi 1867 yılında kesme taştan Mutaflar camii karşısında inşaa edilmiştir. Kastamonulu ustaların yaptığı bu çeşme iki kemerli ve iki muslukludur. Su teknesi 3 bölmeli ve kademelidir. Kemer kilit taşından ve alınlığında rozetler vardır. Bezemeli ön yüzü ile bu çeşme grubunun ilginç bir yapısını teşkil eder. Su kaynakları yönünden zengin olan İskilip'te muhtelif park ve bahçe işlerinde de bir çok çeşmeler bulunmakta bir kısmının kitabeleri sökülmüş ve bir kısmı da bilinçsiz onarımlar neticesi asli hüviyetlerini kaybetmişlerdir.

e) Hamamlar⁽¹²⁾

Bugünkü İskilip ilçe merkezinde bulunan 3 tarihi hamamdan iki olarak önemle bahsedeceğimiz Deri hamamı (Ekdoğlu veya Ulaş Hamamı) tipik bir eski Roma hamamı olup; plan ve proje itibarıyla bu görüşümüzü de doğrulamakta ve Kayadibi mevkiindeki antik kaya mezarlarının hemen önünde zeminden 1.5 metre aşağıda yer almaktadır.

Hamamın gösterdiği 3 bölümlü plan; İslâmiyet öncesi hamam şemalarına özellikle eski Roma kültürüne bir aşinalık arzederken zamanla değiştirilerek üzerindeki yapısal ilavelerle 15. yy. bir Türk hamamı formuna oturmuştur. Bugün işletmeye kapalı olmakla birlikte yerinin bir tesadüf sonucu tesbit edildiği söylenir.

İkinci kayda değer hamam ise Kale dibinde yine Kayadibi mahallesinde bulunan bugün çevresi konutlarla çevrilmiş ve 15. yy. sonlarında yapılmış olan "Sabah Hamamı"dır.

Bu yapı sanat tarihi açısından kayda değer bir Osmanlı eseridir. Erkekler ve kadınlar kısmından oluşur. Önceleri 4 eyvan ve 4 soğukluktan oluşan erkekler kısmı; zamanla 3 eyvan ve 3 soğukluk şeklini almış ve ortası kubbeli bir plana dönüştürülmüştür. Kadınlar kısmı ise boyuna bir plan üzerinde 3 bölmül ve büyük kubbeli soyunmalıkları ihtiva eder.

Şeyh Yavsi Hz. tarafından yaptırılarak vakfedilen bu yapının inşaaasında, kesme taş tuğla ve kerpiç kullanılmış zaman içerisinde değişik onarımlar görmekle birlikte zemini, kurnaları ve tesisatı olduğu gibi korunmuştur. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan bu yapı; tarzının tek Osmanlı eseri olup bugün İskilip belediyesince işletilmektedir.

(12) Metin Kalyoncu, *Tarihten Günümüze İskilip*, 1996, s. 63.

f) Sivil Mimari Örnekleri; Tarihi Evler

Son 200 yıllık dönem içerisinde sivil ve dini mimari örnekleri olan ve yukarıda bahsettiğimiz yapıların haricinde kalarak İskilip tarihi ve kültürel dokusu oluşturan eski evler; yurdumuzun diğer köşelerine nazaran farklılıklar arzetymekte ve Orta Anadoludaki bozkır kültürü insanların yaşama biçimini belirlemektedir.

Yüzyıllar önce küçük bir köy yerleşiminden bugünkü modern (!) bir ilçe planına ulaşan İskilip’de yurdumuzun diğer bölgelerindeki yapılaşmadan farklı olarak üç katlı tarihi evler bulunmakta bir on yıl öncesine kıyasla bu evlerin çok azı ayakta kalabilmiş bulunmaktadır.

Büyük bir kısmı terkedilerek sahiplerinin yeni ve betonarme tercih ettiği bugün kaderine ve zamanın tahribine bırakılmış bu evler; gerek fonksiyon ve plan şemaları açısından bir Müslüman-Türk “Anadolu ailesinin” yaşama tarzını belirlediği kutsal yapılardır.

Yine bu evlerde; eski aile mahremiyetinde içtimai adet ve geleneklerin yerli yerine oturduğu; bugünkü çekirdek aile’nin yaşama biçimine hiç benzemeyen ve büyük aile düzeninde yaşayan; (yaşlıların henüz aile içinden dışlanmadığı) ve milli kültürümüze yansıyan terbiyesi ve geleneksel tarzının izleri görünür.

Cumhuriyet dönemi öncesi inşa edilen ve en eskisi ikiyüzyıllık Osmanlı evlerinde, biraz daha müşahhaslaşan yukarıda bahsettiğimiz hususlar; son yarım yüzyılda büyük bir değişikliğe uğramış; plan ve şemaları kısmen “nev’i şahsına münhasırlığını korumakla birlikte” asri oluvermişlerdir.

Büyük bir bahçe içinde yer alarak; at arabası gibi eski taşıt araçlarının giriş-çıkışına imkan sağlayan çift kanatlı ahşap cümle kapısının yanındaki ikinci küçük bir (aile fertlerinin araç kullanmadığı zamanlarda tercih ettiği) diğer kapıdan sonra yüksek duvarlar gerisinde yer alan bu evler; zamanla sokak ve cadde kenarlarına yaklaşmış; bahçeleri küçölerek arka bölümlere alınmış; çıkma ve cumbaları da iptal olunarak son yıllarda artık balkonlara dönüştürölmüştür.

Toprağa, bağlara ve bahçelere bağımlı, bir yüz hatta elli yıl öncesine kadar kalabalık ailelerin yaşadığı bu evler; ahırlar, kümesler, haymalıklar, kilerler, meyva ve ambar odaları; masif taşdan oyulmuş çamaşır yıkama tekneleri bulunan; ocaklı, samanlıklı, pekmez kaynatma veya ekmek yapmakta kullanılan farklı mekanları da ihtiva etmekte; esas yaşama mekanı olan “Türk Evi” de bunların gerisinde kalmaktaydı.

Dışarıdan algılanması zor ve toprak tuğlalardan inşa edilmiş yüksek bahçe duvarlarının gerisinde inşa edilerek bir mahremiyeti simgelerken; mahallenin varlıklı ve ileri gelen insanların evlerinde de haremlik veya kahve odaları gibi farklı bölümler bulunmaktaydı.

Hayvan beslemek, süt sağmak, g¼c¼nden ve ¼r¼nlerinden faydalanmak maksadıyla mutlaka her evde bir k¼¼kbař veya b¼y¼kbař hayvanın beslenildiği; hatta bağ ve bahçelere, tarım alanlarına gitmek için de at veya eşeğin kullanıldığı; ilkel tarımla toprağın işlenildiği o günlerde; b¼t¼n aile b¼y¼keriyle birlikte veya en az sekiz-on kişinin yaşadığı bu geniş ve kullanışlı mekanların odaları; orta bir sahanlığa açılır; birlikte yaşama disiplini ve hiyerarşisi edeb, saygı ve dayanışma ile devam ettirildi.

Her odada bulunan hamam dolapları ile temizlik işlerinin de bir mahremiyet içinde yerine getirildiği; mobilya alışkanlığını hen¼z kazanmamış yine bu odalardaki derin ve g¼mm¼ ahşap dolaplar; geceleri serilen yatak-yorganı veya başka eşyaları muhafaza eder; yine ahşap birdivan, ot yastıklar veya bir rahleden başka bir dekoratif malzemeye de rastlanmazdı.

Odaların bu sadeliği, yaşama tevazuunun ve m¼teveziliđin, hayata ve eşyaya karşı bir kanaatin g¼stergesi olup; o yıllarda yaşıyan insanların engin k¼lt¼rel seviyelerini ve g¼rg¼lerini g¼stermesi bakımından da g¼n¼m¼ze ibretler taşıymaktaydı.

Soğuk eski kış günlerinde ısınma ocak'larda olurdu. Duvarlarda yarım bir çıkıntı veya bir girinti olarak inşa edilen bu ocaklar elektriğin bulunmadığı yıllarda hem yemek pişirme ve ısınma; zeytinyağı kandilleri ve gazyağı lambalarının yanında da kısmen aydınlanma işini g¼r¼rd¼. Ocakların yanı sıra muhtelif ebadlı mangallar da kullanılmakta ve soba ise hen¼z evlere girmemiş bulunmaktaydı.

O yılların hemen b¼t¼n yapıları daima toprak tuğlalardan oluşan Bağdadi bir inşa tarzı ile ve bol ahşabın kullanıldığı "iskedos" denilen yine ahşap kirişler ve dikmelerden mam¼l bir konstr¼ksiyon olup; s¼nd¼r¼lm¼ř kireç ile içeriden ve dışarıdan sıvanır, muhtelif toprak boyalardan mam¼l açık veya çividi renklere de mutlaka boyanırdı.

B¼t¼n dahili s¼sleme unsurları (raflar, y¼k ve mutfak dolapları, tavan s¼slemeleri ve g¼bekleri, çatma kapı ve pencereler, rahleler, beşikler, kerevetler, divanlar masif çam ağacından); ocak, sundurma, ısıklık (medine) duvar ve dış cephe s¼sleme unsurları da tatlı kireç'den yapılırdı. İç tezyinat unsurları olarak zengin kalem işleri renkli tavan ve duvar s¼slemeleri ise (Tapucuların evi gibi) birçok İskilip evinde bulunur ve mutlaka birer çıtalı, çatma k¼ndekari tavan rozeti veya dokusu ile birleştirildi.

Osmanlı'dan g¼n¼m¼ze hatta birkaç on yıl ¼ncesine kadar s¼ren bu yapılaşma ve içtimaiyat; maalesef "Asrın getirdikleri" neticesi b¼y¼k ve hızlı bir betonlaşmaya gitmiş; k¼lt¼rel değerler gibi b¼ylesine "aziz yaşama biçimleri"de dilden dile anlatılan adeta birer efsane halini alarak mazinin arşivlerine kaldırılmıştır.

Cumhuriyetle birlikte geniş bahçelerin içinde yer alan bu eski evler nihayet farklılaşmış; bahçe duvarları kalkmış; sokak kenarlarına sıralanarak tek katlı mekanlardan iki veya üç katlı ahşap evlere dönüşmüş yıllar sonra da betonlaşmaya başlamışlardır.

Bugünün İskilip'teki tarihi evlerin büyük bir kısmı (onüç yıllık bir ara ile yaptığımız fotoğraf ve dia tesbitinin neticesinde de görüldüğü gibi) yıkılmış ve yerine yeni beton'ları yapılmış; kalanlarda terkedilerek zamanın tahribiyle karşı karşıya bırakılmışlardır.

Özellikle son yıllarda biraz daha çürüyen, sıvaları dökülen, atmosfer şartlarının da etkisiyle adeta sessiz birer inilti ile can çekişen İskilip Evleri ve eski İskilip; artık tanınmaz bir halde bulunmakta ve "*Tarihi eski doku'dan*" da söz edilemez olmaktadır.

Tapucuların Ev'i Şalıkların Ev'i; Abazaların Ev'i; Kopkoplardan Ev'i, Köstekçilerin Ev'i ve Kalyoncuların Ev'i gibi bugün parmakla gösterilecek kadar az bir sayıda kalan bu evlerin bir kısmında eski sahipleri oturmakta bir kısmı da maalesef terkedilmiş bulunmakta fakat restorasyon veya onarım adına bilinçli bir çaba veya sahiplenme de maalesef görülmemektedir.

Evler konusunda yaptığımız bu dramatik mülahaza içinde yer almayan eski köprüler, çeşmeler, hanlar, hamamlar veya diğer eski doku unsurlarının da durumları farklı olmayıp; bahsettiğimiz şekilde "*Tarihi Çevre*"den koparılmış ve artık fotoğraflara konu veya arşivlere malzeme teşkil etmiş olmaktadır. (Bkz: Resim: 5-6)

Dini mimari örnekleriyle içtimai kullanıma açık bazı yapılardaki bugün bile görülen bilinçsiz restorasyon veya günümüze uyarlama hatta tamirat adı altında gerçekleştirilen yenileştirmeler de bu misalleri iyice çoğaltmıştır.

Özellikle 13. Yüzyıl ve 19. Yüzyıl arasında gelişen ve Osmanlı Kültürüyle yoğrulan "*İskilip Tarihi Dokusu*" Osmanlı'nın son dönemleri ile başlayan "farklılaşmasını" Cumhuriyetle de sürdürmüş; fakat bilhassa okul binaları ve kışlalar ile yeni filizlenen "*son Neoklasik dönem*" eserleriyle (Misak-ı Milli veya Sakarya İlkokulları gibi) tamamlanan bu süreç de zamanla ortadan kalkarak yerini hiç bir tabana oturmayan şekilsiz bir şehirciliğe ve modernleşme (!) adına yanlış bir betonlaşmaya bırakmıştır.

4. Değerlendirmeler ve Sonuçlar

Sosyal çevrenin olduğu kadar kent dokusunun veya yaşanan mekanın; bir ferdin yetişmesine muhtelif etkileri olduğu gibi; kazanacağı bilgi, görgü ve kültüre de direk tesirleri vardır.

Bu sempozyuma konu olan bütün bilim ve din adamlarının büyük bir kısmı ya İskilip'de doğmuş veya hayatının büyük bir bölümünü burada ge-

çirmiştir. Yüzyıllar içindeki İskilip'in kent dokusu veya zikrettiğimiz tarihi çevresi göz önüne alındığında en az bir iki-üç yüz yıl aslı karakterini kaybetmeden büyüyen İskilip; yine ismi bu çalışmalarda belirtilmeyen; bir kısmı vefat etmiş veya bir kısmı da hayatta olan din ve bilim adamları ile sanatçı, şair, yazar, gazeteci veya faydalı insanlara ev sahipliği yapmıştır.

Bu insanlar bu ilçede doğmuş, onun taş sokaklarında oynamış, eski medreselerinde okumuş, tarihi hamamlarına gitmiş, eski camiilerinde namaz kılmış; velhasıl bir müddet de olsa "burada yaşamışlardır".

Hemen hepsinin İskilip kentine ve geçmişlerine, bu geçmişin yaşadığı dekor olan eski İskilip'e mistik, duygusal ve nostaljik bir bağları vardır.

Dolayısıyla faydalı, üretici, duygusal veya toplumda iz bırakan İskilip'lıler de bu dekorun birer parçası ve geçen zaman diliminin de birer aktörüdürler.

Uzun bir müddet zamanın tahribine direnen ve sonra da dramatik bir şekilde ortadan kalkan eski İskilip Dokusunun mutlaka böylesine insanlar üzerinde de olumlu bir etkisi olsa gerektir.

Fakat bu günkü betonlaşmanın, dikey mimarinin ve insanları mutsuz bir şekilde modern kozalarda yaşamaya mecbur eden içtimai düzenin ve yerleşmenin; yeni kuşaklara fazla faydalı olamayacağı kanaatini taşımaktayız.

Eski dokuyu veya geçen yüzyılları geri getirmek imkansızdır. Fakat hiç olmazsa özel tedbirlerle bu tarihi dokunun bir kısmı veya bir bölümü restore edilebilir, korunabilir ve çarpık kentleşmeden korunabilir.

Yıllar önce "Safranbolu Tarihi çevresinde" başlayan bu bilinçli çalışmaların; yurdumuzun diğer bölgelerine ve özellikle de İskilip gibi "İlim ve Hilm beldelerine" artık taşınması gerekir.

Burada doğup büyüyen insanların evleri tesbit edilip onarılmalı, eğer çok haraplarsa fotoğraf veya resimlerinden rölemleri tesbit edilip yeniden inşası yapılmalı; dahili düzenlemelerinde de bu insanların şahsi eşyaları, hatıraları ve köşeleri muhafaza edilmeli hatta canlandırılmalıdır.

Bugünkü İskilip'de buna müsait son birkaç yapı bulunmakta hiç olmazsa birkaç tanesinin kurtarılarak birer etnoğrafya müzesi haline getirilmesi gerekmektedir.

Bir bilim ve siyaset adamının, bir tasavvuf büyüğünün hatta bir sanatcının bile "ev'i" bugün başka ülkelerde müze haline getirilmekte ve bu suretle yeni yetişenlerin bu insanlara, hayat hikayelerine veya mücadelelerine yaklaşması veya aşına olması sağlanmaktadır.

Bu tip korunmuş mekanların önemini farkedendenler, yine bu mekanları hala kullanılıyormuş canlılığında başarı ile restore etmekte ve o insanın ge-

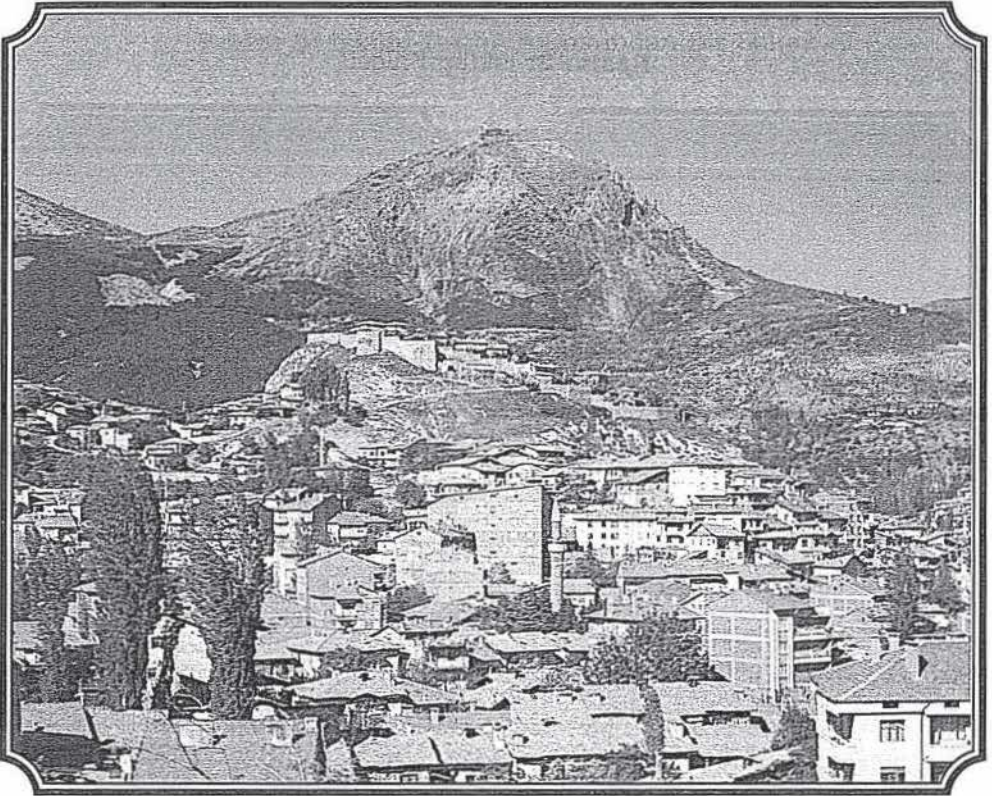
tirdiği sanat, bilim, siyaset ve sanat kültürünün izlerini de taze olarak muhafaza etmekte.

Bizim naçizane önerimiz böyle eski bir sokağın veya evin onarılarak toparlanması; orada yaşayanların hatıralarına veya geçmişlerine sahip çıkılması; vefasızlığın ve tabii bir tahribin elinden kurtararak şanlı geçmiş ve yüzyıllara kültürel bir köprü olmasıdır.

Fakat bundan da önemlisi yine bugünkü İskilip'in özel bir statü uygulanarak bütünüyle ele alınması ve önemli bir ilçe hatta tarihi, ilmi ve milli önemi haiz bir yer veya bir bölge olarak kabul edilmesidir.

Modern kent dokusu uygulayıcılarının ihmalini önlemek; tarihi dokuyu betonlaştırmaktan kurtarmak; hatalı restore edilenleri düzeltmek, yıkılanları yapmak, tamir etmek ve bölgeyi zaman içinde iç ve dış turizmle birlikte Milli kültüre de kazandırmak için çalışanların bir an önce başlatılmasının gerekliliğini temenni ediyoruz.

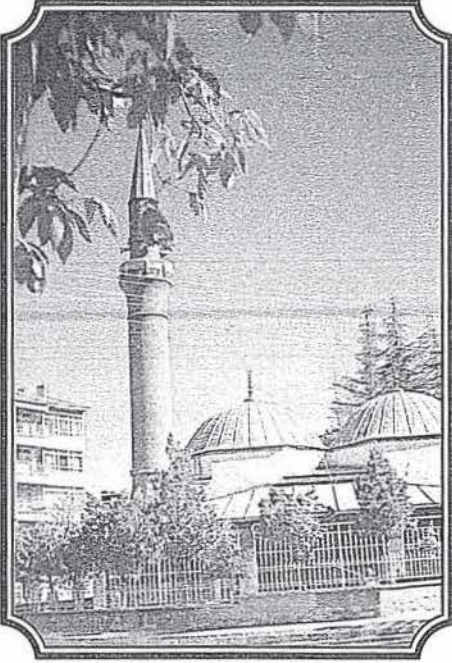
Saygılarımızla...

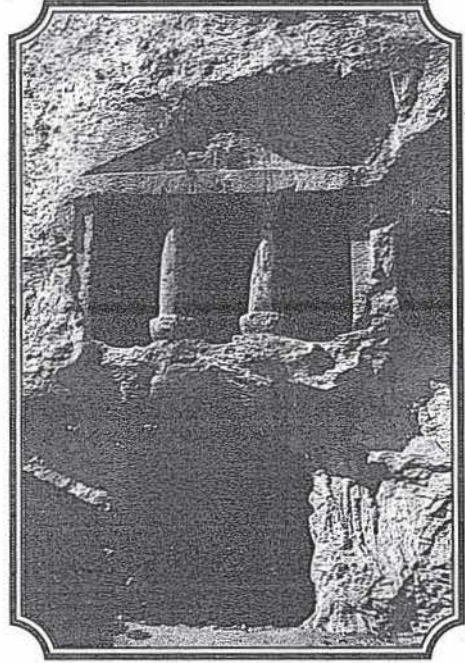
Resim 1: İskilip İlçesinin Genel Görünüşü

Resim 2: İskilip Kalesi

Resim 3: Şeyh Yavsi Hazretleri Camii ve Bitiştiğindeki Türbesi

Resim 4: Antik Kaya Mezarları

Resim 5: İskilip Tarihi Dokusundan Bir Sokak

Resim 6: İskilip Tarihi Dokusundan Bir Sokak